Іванчук Г. П.

кандидат педагогічних наук

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається проблема гуманізації вищої освіти, окреслюються провідні принципи, напрями і способи реалізації гуманного середовища в педагогічних ВНЗ як передумови становлення суб'єктності студентів. Охарактеризовано принципи гуманізації вищої освіти та впровадження їх у навчальний процес. Наголошено на необхідності впровадження фасилітаційної педагогічної діяльності, оволодіння її прийомами та засобами.

Ключові слова: *вища освіта, гуманізація, педагогічні вищі навчальні заклади, студенти, суб'єктність.*

В статье рассматривается проблема гуманизации высшего образования, очерчиваются ведущие принципы направления и способы реализации гуманной среды в педагогических ВУЗ как предпосылки становления субъектности студента. Охарактеризовано принципы гуманизации высшего образования и внедрения ее в учебный процесс. Сделано акцент на внедрении фасилитативной педагогической деятельности, овладении ее приемами и средствами.

Ключевые слова: *высшее образование, гуманизация, педагогические высшие учебные заведение, студенты, субъектность.*

In the article the problem of humanizing of higher education is examined, leading principles, directions and methods of realization of humane environment in pedagogical higher educational establishments as pre-conditions of becoming of students' subjectiveness are outlined. The principles of higher education humanization and introduction it in educational process are described. The

necessity of fasilitative pedagogical improvement is pointed out.

Key words: *higher education, humanizing, pedagogical higher educational establishments, students, subjectiveness.*

Вища освіта як важлива соціальна підсистема, з одного боку, безпосередньо пов'язана з розвитком суспільства, а з іншого, – з входженням у нову педагогічну парадигму як систему переконань, ідеалів, теорій у галузі навчання і виховання. Щодо вищої педагогічної освіти, вона має спрямовуватися на підготовку нового вчителя, здатного забезпечити відтворення молодим поколінням ініціативності, креативності, готовності до цілеспрямованого ціннісного самовдосконалення як передумови успішної соціалізації у кризовому соціумі і в кінцевому рахунку, – умови гуманістичного оновлення цього соціуму.

Зміни у підходах до педагогічної освіти актуалізують можливість переосмислення основ педагогічної діяльності, насамперед тих, що стосуються її гуманізації. На важливості такого переосмислення наголошують О. Бугрій, В. Буряк, В. Кремень, Л. Куликова, О. Остапчук, Н. Побірченко, Я. Шрамко та ін. Однак, переважно, у наукових дослідженнях йдеться про ціннісні зміни в галузі загальноосвітніх закладів освіти. Вказане й визначає мету статті – визначення основних орієнтирів гуманізації вищої педагогічної освіти.

Один з провідних принципів гуманізації вищої освіти, який детермінує роботу з людиною і створює гарантії для вільного розвитку кожного студента, полягає в забороні проектувати результати. Це положення, по-перше, зумовлює пріоритет не спеціальних навчальних дисциплін, а філософії, психології, педагогіки – відповідних теорій гуманістичної орієнтації, які покликані сприяти самопізнанню і самовизначенню студентів у світі, соціумі, самих собі, актуалізують цілеспрямовану самодобудову відповідно до особистісних і загальнолюдських цінностей. По-друге, гуманізація вищої освіти висуває завдання підвищення рівня філософської, психологічної і педагогічної компетентності викладачів ВНЗ. По-третє, виникає потреба в іншій побудові педагогічного процесу у вищій педагогічній школі, де позааудиторна та інша спільна діяльність студентів і викладачів, їхнє спілкування, збагачення спільними ідеями гуманізації людини та її виховання, мають відігравати не роль «гарніру» до основної «страви», а «органічно входити в сукупність засобів (стати, можливо, провідним засобом) нового, особистісно орієнтованого підходу до становлення професіонала високого

рівня розвитку» [5, с. 246].

Відмова від проектування результату в роботі зі студентами (мається на увазі жорсткий прогноз) вимагає принципової зміни системи методів освітньої діяльності: освіта має забезпечувати чітку налаштованість на самоосвіту; запам'ятовування знань за переказом (лекції, відповіді на семінарах) повинне витіснятися емоційно насиченим, ціннісно значущим знанням, що здобувається самостійно; некритичне сприйняття знань – замінюватися особистим їх відбором і структуруванням, вибірковим привласненням.

За такого підходу зазнають змін і форми навчання. Принципово змінюється сенс лекції – її головною функцією стає не інформаційна, а координувальна, семінарські заняття з переказу фрагментів прочитаного перетворюються на полілог, діалог, активізуючи рефлексію.

Вагому значущість для переосмислення вищої педагогічної освіти в плані її гуманізації відіграє і такий принцип, як «турбота про добування нового духовного чи екзистенційного досвіду, його кумуляції і трансляції» [2, с. 20]. У становленні майбутнього педагога важливу роль відіграє досвід взаємодії з дітьми, який формується переважно в процесі педагогічної практики. Однак, тут існують суттєві обмеження, перше з них полягає в тому, що досвіду; який студенти опановують під час педагогічної практики, передує життєвий досвід спілкування з дитинством, який є доволі міцним і таким, що задає ціннісне ставлення до дитини, педагогічної діяльності загалом. Він важно піддається переосмисленню в контексті тих наукових знань, які студент отримує у процесі навчання. Друге обмеження пов'язане з тим, що тимчасовий простір педагогічної практики виявляється недостатнім для формування навіть початкового педагогічного досвіду, що базується на справді наукових підходах до педагогічної діяльності. До того ж, дискретність такого досвіду (тривалі часові проміжки між практиками) зумовлюють домінування не науково обґрунтованого підходу, а відтворення традиційного, в основу якого покладаються настановлення на «оволодіння класом», підпорядкування дитини, застосування стосовно неї примусу, прагнення підкорити її своїй волі.

Подоланню цих недоліків може сприяти створення умов, які забезпечували б набуття студентом у цілісному педагогічному процесі особистого досвіду єднання з однокурсниками і викладачами, рефлексивне переживання моментів взаємодії. Водночас, чим більше життєдіяльність студента буде насичена такими зв'язками, чим частіше вони будуть затребуваними, тим вищим буде його залучення до спільної життєдіяльності, тим впевненіше він буде усвідомлювати цінності, які мають стати «базальтовими в його майбутній професійній діяльності». До останніх

належать повага гідності іншого, повага права на іншу думку, незамінність глибинного спілкування (не на рівні слів та інших зовнішніх проявів, а на рівні духовного взаємопрочитання), «безцінність умиротворення, прийняття один одного порівняно з конфронтацією, настановленнями на критиканство і відчуження тощо» [5, с. 247]. Адже лише той студент, який набув особистісного досвіду взаєморозуміння і співробітництва, здатний педагогічно грамотно здійснювати педагогічну діяльність, справді гуманістично взаємодіяти, а не підпорядковувати і володарювати, транслювати відповідний досвід своїм вихованцям.

Гуманізація життєдіяльності ВНЗ нерозривно пов'язана з її одухотворенням, зі створенням умов для творчого, емоційно багатого переживання, самовизначення студентів, створення ними власного кола змістовного спілкування. Тому, крім охарактеризованих вище принципів, реалізація яких забезпечує гуманізацію вищої педагогічної освіти, дослідники пропонують дотримуватися ще й таких принципів, як:

- взаємодії в умовах невизначеності («проективність з обох сторін»);
- авторства;
- незавершеності діалогу як методу пізнання і взаємодії;
- мінімального кроку розвитку;
- альтернативності і багатоаспектності, багатопозиційності й гуманітарного знання;
- відкритості духовного становлення;
- єдності науки і мистецтва в роботі з людьми та ін. [5, с. 248].

За умов запровадження гуманістичного підходу у навчальний процес вищої педагогічної школи активізується новий контекст особистісного розвитку студентів, насамперед, у тій частині, що стосується їхнього саморозвитку.

На сьогодні відомі різні погляди на сутність саморозвитку, які в узагальненому вигляді можуть бути представлені такими комплексами ідей:

– саморозвиток – це спеціальна духовна діяльність особистості, спрямована на внутрішнє ушляхетнення себе (М. Бердяєв, С. К'єркегор, В. Соловйов, П. Сорокін та ін.);

– діяльнісно-практична зміна себе відбувається не в особистісній самоізоляції від світу, а в процесі соціально ціннісної й особистісно значущої діяльності та спілкування з опертям на цілі їх збагачення і максималізації особистісного самоздійснення (Г. Маркузе, М. Хайдеггер та ін.);

– одним з головних складників саморозвитку є самоосвіта, яка зумовлює підвищення інформованості особистості, освоєння нею моделей предметної діяльності, збільшення на цій основі міри свободи особистості (П. Щедровицький та ін.);

– саморозвиток – це цілераціональна самодобудова себе відповідно до завдань діяльності та життєвих цілей (В. Андреєв, Ф. Хайєк та ін.);

– саморозвиток особистості передбачає духовно-практичне самоперетворення з метою повноти індивідуального самовизначення і соціального служіння (М. Бердяєв, М. Мамардашвілі, В. Соловйов, С. Франк та ін.).

З позицій системного аналізу культури детермінує сутність саморозвитку М. Каган, розуміючи його як засіб становлення людини – істоти діяльної – як істоти творчої, котра, творячи світ, змушена творчо перетворювати саму себе. Жодний стан середовища, стверджує філософ, «не здатний її задовольнити, вона постійно доповнює, збагачує, розвиває, змінює не тільки надане природою, але й створене нею самою». Одержання бажаного результату можливе лише внаслідок нарощування своїх здібностей, посилення волі, характеру, тобто на основі безперервного саморозвитку [3].

Особлива увага у працях філософів акцентується на розгляді саморозвитку як людинотворення, яке включає такі іпостасі: «сходження до самого себе-кращого» та «духовну вертикаль».

«Сходження до самого себе-кращого» розуміється більшістю дослідників як самостійне, цілеспрямоване оволодіння власними психічними можливостями, їх збагачення, розвиток самодіяльності як способу адекватного самоздійснення, яке завжди ширше за можливості, і тому спричинює їх розвиток [6].

Суб’єктна позиція людини в своєму розвитку, на переконання А. Ахієзера, динамічна, вона підживлюється осмисленням, а «динаміка будь-якої системи осмислення постає ... як діалог людини зі своєю власною історією, зі своїми альтернативами, можливостями і потребами, як діалог із зовнішнім неосвоєним об’єктивним позакультурним світом у процесі його освоєння, перетворення у форму внутрішнього діалогу модальностей суб’єкта» [1, с. 19]. Іншими словами, людина, накопичуючи творчу рефлексію, здатна вибирати форми і масштаби як нарощування, так і реалізації своїх можливостей і сходити в такий спосіб до себе-кращого.

Повертаючись до питання гуманізації вищої педагогічної освіти, можна сказати, що в основі суб’єктної позиції студента – відповідальність за результати своєї освіти. За роки навчання у ВНЗ він має навчитися проектувати особисті цілі, вибудовувати стратегію і тактику своєї професійної поведінки в навчальному процесі. За допомогою методики і технологій освітнього процесу важливо забезпечити такі умови, які стимулювали б створення кожним студентом власної професійної суб’єктності і суб’єктності

учня. До основних компонентів такої методики Л. Кондрашова зараховує:

- надання свободи вибору способів вирішення пізнавальних завдань;
- виконання комунікативно-ігрових проектів;
- розвиток рефлексивних здібностей особистості;
- набуття навичок управління власними емоціями й емоційним станом учасників освітнього процесу;
- демократизацію і діалогізацію стосунікв у системі «вчитель – учень», «викладач – студент»;
- активізацію зусиль учасників під час планування, організації і реалізації освітнього процесу;
- створення індивідуальної стратегії і тактики для реалізації освітнього процесу;
- створення умов для становлення суб'єктності кожного учасника освітнього процесу.

Заслуговує на увагу думка Л. Кондрашової про те, що суб'єкт освіти «не тільки привласнює обсяг програмного матеріалу, що вивчається, а й співвідносить його зі змістом власного досвіду, емоційним станом; сам регулює власну інтелектуально-пізнавальну діяльність на основі рефлексії її процесу і досягнутих результатів; має можливість керувати цим процесом та емоційним станом його учасників, регулювати і коригувати його, якщо це необхідно» [4, с. 17].

Становлення суб'єктності студента визначається й тим, як він може просуватися в процесі навчання до усвідомлення свого професіоналізму, професійних та особистісних цілей, оволодівати вміннями вибудовувати освітню діяльність відповідно до індивідуальної програми, індивідуальної траєкторії особистісного розвитку.

Однак суб'єктність особистості формується не тільки в діяльності, а й у спілкуванні. З огляду на це, студенти за період навчання у ВНЗ мають оволодіти культурою спілкування, методикою моделювання комунікативних ситуацій в освітньому процесі, комунікативними технологіями. Водночас, треба врахувати той факт, що суб'єктність виявляється не так під час обміну фразами або засвоєною інформацією, як у комунікативному процесі, коли є можливість проявити ініціативу, емоції, висловити власні думки, довести їх слушність.

У контексті ідей особистісного саморозвитку як основи гуманізації вищої педагогічної освіти великої значущості набуває нове осмислення науково-дослідної роботи студентів, оскільки в ній закладені вагомі можливості їхнього подальшого саморозвитку. Набуваючи початкового досвіду аналізу феноменів і процесів педагогічної діяльності, студенти здатні,

за умови компетентної підтримки, продовжувати самостійні дослідження. Для цього важливо, щоб науково-дослідна робота включалася в освітній процес ВНЗ не як додаткове, хоча й бажане явище, а поставала його стрижнем: надавала сенсу вивченню теоретичних навчальних курсів, детермінувала творчий характер педагогічної практики, спонукала до самоосвіти, актуалізувала і стимулювала особистісний і професійний саморозвиток студентів.

Необхідно надати більшої різноманітності й орієнтованості на глибоке внутрішнє долучення студентів методиці проведення семінарських і практичних занять: дискусії, дебати як змагання у вибудові аргументації, діалоги з практиками, зустрічі-діалоги з учителями і школярами, проблемні навчальні екскурсії до загальноосвітніх навчальних закладів, розв'язання проблемних педагогічних ситуацій, моделювання педагогічних систем, порівняльний аналіз дієвості педагогічних засобів і прийомів, захист педагогічних проектів, тренінги, ігри тощо.

Розглядаючи напрями гуманізації діяльності педагогічного ВНЗ, не можна оминути увагою такий, як створення у закладі атмосфери, спрямованої на підтримку особистісного саморозвитку студентів. Така атмосфера передбачає:

– встановлення взаємного безумовного, безоцінного прийняття один одного – не за соціальною роллю, а за людською сутністю;
– утвердження норм внутрішнього співтовариства ВНЗ, згідно з якими і педагоги, і студенти мають виявляти вміння і бажання максимально чути і бачити іншого.

Останнім часом актуалізується питання про необхідність усвідомлення викладачами цінності фасилітаційної педагогічної діяльності, розвитку індивідуального досвіду фасилітації студентів, оволодіння її прийомами і засобами. Серед основних принципів, які покликані супроводжувати фасилітаційну діяльність гуманного педагога, варто назвати такі як:

– бачити у студенті самооцінну й унікальну особистість, котра має право на загальнолюдську рівність з викладачами;
– рахувати головним у педагогічній діяльності особистісну гідність студента;
– усвідомлювати широку потенційність студента і сприяти її розгортанню, допомагати його самоактуалізації;
– демонструвати довіру до студента від початку і протягом усього часу взаємодії з ним;
– підтримувати і розвивати індивідуальне та групове цілепокладання, сходження до більшого прояву суб'єктності – своєї і студента;
– визнавати і поважати внутрішню мотивацію поведінки і діяльності

студентів, враховувати її при організації освітньої діяльності;

– бути не «носієм істини в останній інстанції», не ревізором, а «довідником», значущим експертом з питань, які цікавлять студента, джерелом досвіду;

– бути доступним для кожного студента, знаходити засоби духовного зв'язку з ним;

– проявляти активність у взаємодії, не ставати «спостерігачем збоку»;

– розвивати власні здібності співпереживання, входження у стан іншої людини і базуватися на цьому в своїй педагогічній діяльності;

– відверто проявляти свої почуття, переживання у процесі взаємодії;

– розвивати власні здібності відчувати емоційний настрій групи;

– навчатися розуміти самого себе, знати свої можливості і керувати собою [5, с. 259–260].

Таким чином, освітній процес педагогічного ВНЗ, в основу вибудови якого покладається ідея гуманізації, виступає важливим чинником особистісного саморозвитку студентів, що дає змогу готувати не вузького функціонера-фахівця, а справді творчу особистість, здатну до активного самовдосконалення і підтримки в майбутньому вдосконалення своїх учнів.

Перспективою подальших досліджень вважаємо виокремлення педагогічних умов ефективності гуманізації навчально-виховного процесу у ВНЗ педагогічного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахиезер А. С. Между циклами мышления и циклами истории / А. С. Ахиезер // Общественные науки и современность. – 2002. – № 3. – С. 129–130.
2. Воробьева Л. И. Гуманитарная психология: предмет и задачи / Л. И. Воробьева // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 18–15.
3. Каган М. С. Искусство как феномен культуры / М. С. Каган // Искусство в системе культуры / сост. и отв. ред. М. С. Каган. – Л. : Наука, 1987. – С. 6–22.
4. Кондрашова Л. Емоційна домінанта підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності / Л. Кондратова // Рідна школа. – 2010. – № 7–8. – С. 14–19.
5. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности / Л. Н. Куликова. – Хабаровськ : Изд-во ХГПУ, 1997. – 315 с.
6. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологи / С. Л. Рубинштейн / [отв. ред. Е. В. Шорохова]. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.